

Emre Erdoğan ve Güçlü Atılğan

“Herkes İçin İnsan Hakları” Projesi çerçevesinde planlanan “Gençliğin İnsan Haklarına Bakışı” araştırmasının başlangıcından önce, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı’nın bu projeden sorumlu ekibiyle, STRATEJİ|GfK adına araştırmayı yönetecek olan biz bir araya geldiğimizde, araştırmanın boyutlarının öngördüğümüzden çok farklı olduğunu gördük. Belki de biraz mesleki deformasyon içerisindeki “araştırmacılar” olarak yaşamda karşılaşabileceğimiz herşeyin bir şekilde “işlemeleştirilip” ölçülebileceğine olan inancımız yerinde durmaktaydı ama kendimize güvenimizin bir derece sarsıldığını itiraf etmemiz gerek. Proje ekibiyle bir araya gelip, onların bu konuya bakış açılarını, araştırmalardan beklentilerini ve bizim tarafımızdan keşfedilmeyi bekleyen test edilmeye hazır hipotezlerini duymadan önce, çalışma bizim için daha önce bir çoklarını yaptığımız bir farkındalık-önem-tatmin çalışmasıydı. Kredi kartlarından siyasi liderlere, süt ürünlerinden ülkelere kadar üzerinde fazla düşünmeden uyguladığımız, sonuçlarının da metodolojik sorgu ve kuramsal kuşkuları geçecek kadar güven verici bulduğumuz bir modeldi bu. İnsanlar bazı konuların farkındadır ve bazılarının değildir, farkında olup önem verdikleri ve farkında olup önem vermedikleri konular vardır ve önem verdikleri konularda daha az tatmin düzeylerine sahiplerse burada bir aksiyon alanı yatmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırma müşterisine hangi konularda daha fazla “reklam” yapması gerektiğini, hangi konularda acil iyileştirmelere gitmesini ve bundan sonraki araştırmayı bize ne zaman yaptırması gerektiğini raporlar, teşekkür eder ve sunumumuzu bitirirdik. Yaşam bu açıdan bakıldığında son derece belirli ve kolaydı.

Ancak araştırma konusu “insan hakları” olduğunda resim bundan bayağı farklıydı. Öncelikle insan hakları dediğimiz şey, göz görülüp elle dokunulabilecek somut bir şey değildi ve kavramlaşmamıştı. Kendi aramızda dahi “sence insan hakları

nedir?" dediğimizde saydığımız yanıtlar arasında ortak olanları bir elin parmaklarını geçmemektedir. Yaş itibarıyla "geç genç" adını verdiğimiz bir kategoriye dahil olmamıza karşın, eninde sonunda biz de Türk toplumunun büyük bir kısmı gibi televizyonlarda, gazetelerde ve son dönemde popüler olan Amerikan avukatlık dizilerinde "insan hakları" diye bir şeyden bahsedildiğini duymuştuk; ülkemizde bu hakların mebzul miktarda ihlal edildiğini ve bu konularda acil iyileştirmelere gitmemiz gerektiğini de biliyorduk. Ancak, neydi bu "insan hakları"?

Bu soruya verdiğimiz yanıtların bir dökümünü yaptığımızda –projeye bu kadar uzun süre kafa yorduktan sonra- "siyasal haklar" adını verdiğimiz hakların ötesine geçemediğimizi görmekteydik. İnsanlar arasında ayrımcılık yapılmamalıydı, insanlar örgütlenebilmeli, işkence görmemeliydi vs. Oysa proje ekibinin bize sunduğu dökümanlar insan haklarının bu sayılanları da içeren ama daha fazla bir şey olduğuna işaret etmekteydi. Proje ekibinin bakış açısından "insan hakları her yerde olan ve herkesin ihtiyacı olan" bir şeydi. Gazetelerde okuduğum ama benim ya da bir tanıdığımın başıma asla gelmeyeceğine inandığım, bir anlamda "ötekine" ait olan bir sorunun ötesinde; benim sorunumdu. Bu noktada farkına vardığımız ilk şey, insan hakları konusundaki bilgi düzeyimizin çalışma boyunca "denek" ya da "katılımcı" ismini vereceğimiz, içindeki bütün nüansları sıfıra indirgeyerek tek bir kişiymişçesine "Türk gençliği" diye bahsedeceğimiz kitleden çok da farklı olmadığıydı. Keşfetmemiz gereken sadece onların bu konudaki bilgi düzeyleri ve tutumları değil, kendi duruş noktamızdı da. Araştırmacılık adını verdiğimiz sınırları belirsiz bu meslekte araştırma öznesinin ve nesnesinin bu kadar içiçe geçtiği durum pek de sık rastlanan bir şey değildi.

Karşılaştığımız hem öncelik hem de kronolojik açıdan ikinci sorun, araştırma konumuzda yapılmış karşılaştırmalı çalışmaların sayılarının azlığı ve neredeyse yokluğuydu. İsterseniz kopya çekmek adını verin, ya da esinlenme deyip geçin; herhangi bir konuda referans verilecek, örnek alınacak çalışmaların varlığı herhangi bir bilimsel ya da profesyonel merak açısından büyük bir avantajdır.

Sizden öncekilerin nelere baktıklarını, nasıl ölçtüklerini, nelerle ilişkilendirdiklerini bilerseniz, en azından test edilmeye hipotezlere sahipsinizdir. Çalışmaları aynen tekrarlamasanız bile kendi duruşunuzu/bakış açınızı da ekler çalışmayı kotarabilirsiniz. Oysa, bırakın “gençlerin insan hakları konusundaki düşüncelerini”, yetişkinlerin bu konudaki duruşlarını ölçmeye yeltenmiş çalışma sayısı bile çok azdı. Varolan çalışmalar daha çok siyasal haklar konusuna yoğunlaşmış ve bu haklar konusundaki düşünce ve tutumları siyasallaşmayla ilişkilendirmişlerdi. Kuramsal olarak bile elimizde gençlerin insan haklarından ne anlayıp ne anlamadıklarını, ne kadar farkında olduklarını açıklamaya yönelik çalışmaların sayısı sınırlıydı. Kendi bilgimizin sınırlarını çok iyi bildiğimiz bir konuda “keşfedici” araştırma yapmak gibi neredeyse travmatik bir durumla karşı karşıyaydık.

Bir noktadan başlamamız gerekiyordu, bir referans metin aramakla işe başladık. Bize “işte bunlar insan haklarıdır” diye bir dizi hakkı sayabilecek bir listeye ihtiyacımız vardı. Biraz önce bahsettiğim gibi “siyasal haklar” adını verdiğimiz konuda listeler mevcuttu ve kolayca ulaşılabiliyordu ancak biz araştırmanın sınırlarının biraz daha fazla olduğunun bilincindeydik. Referans noktası olarak kullanabileceğimiz metin aslında çok da uzak ya da ulaşılmaz bir yerde değildi. Birleşmiş Milletler’in hazırladığı ve bir çok ülkenin de altına imza atmış olduğu “İnsan Hakları Evrensel Beyanname”ni başlangıç noktası olarak almaya karar verdik. Beyanname 30 maddeden oluşuyor ve 50’ye yakın hakkı tarif ediyordu. Bu haklar herhangi bir hiyerarşiye bağlanmamış ve kategorize edilmemişti. Dolayısıyla istediğimiz listeye temel oluşturabilecekti.

Düşünmemiz gereken ikinci sorun ise bu haklardan hangilerinin üzerinde durmamız ve araştırmamıza dahil etmemiz gerektiğiydi. Herhangi bir saha araştırması tasarlarken, bir noktada kapsamla uygulanabilirlik arasında bir tercih yapma sorunuyla karşı karşıya kalırsınız. Her şeyi kapsayan bir soru formuyla sahadan doğru ve güvenilir bilgi almak hemen hemen imkansızken; çok daraltılmış bir araştırma yaklaşımıyla da komplike bir olguyu aşırı basite indirgemiş olursunuz. Araştırma tecrübesi bu iki kriterden ne kadar taviz

vereceğinizi, bir sürü yanılma sonrasında öğrenmenizdir de bir anlamda. Elimizdeki 50 maddelik listeyi (birden fazla hakkı tarif eden maddeleri bölmüştük) azaltmak amacıyla öncelikle proje ekibiyle bir araya geldik ve genel olarak ya da araştırmamız açısından anlamlı olmadığını düşündüğümüz maddeleri işaretledik. Bu aşamada elenen maddeler arasında evlenme hakkı, fikri mülkiyet hakkı gibi haklar vardı. Daha sonra elimizde kalan 30 maddelik listenin gençler açısından nasıl anlaşılacağını test etmek üzere kalitatif çalışma aşamasına geçtik.

Bir çok kalitatif araştırma yönteminden bir olan “odak grup” çalışmasında, belirli kriterlere uygun olarak seçilmiş denekler tek tarafı aynalı bir odada toplanırlar ve moderatörün önderliğinde herhangi bir konu hakkında tartışırlar. Bazı araştırma projeleri tamamen kalitatif olabildiği gibi, bazıları da her iki yöntemin –kalitatif ve kantitatif- bileşkesinden oluşur. Bizim kalitatif bir aşamayı tercih etmemizin nedeni hem yukarıda bahsettiğimiz listeyi nasıl iletmemiz gerektiğini gençlerin bu listeye verdikleri tepkileri gözlemleyerek öğrenmek; hem de gençlerin insan hakları konusundaki düşüncelerinin belirleyicileri olabilecek faktörler hakkındaki sezgisel fikirlerimizi test etmektir. Kalitatif aşamanın sonuçlarını bu kitapta bulabileceksiniz. Ancak bu aşamada uyguladığımız yöntemler konusunda bazı bilgiler vermemizde yarar var:

- Öncelikle, katılımcılara insan hakları listesini, beyannamede yer aldığı şekliyle ya da ona olabildiği kadar yakın bir biçimde iletmeye karar vermiştik. Yapacağımız aşırı bir özetleme ya da kısaltma metnin anlamını değiştirebilir, dolayısıyla “değer bağımsız”-“value neutral” bir metin olduğuna inandığımız beyannamenin anlamını etkileyebilirdi. Dolayısıyla 30 madde, teker teker katılımcılara okunarak çalışma yürütüldü.
- Bu yöntemi tercih ederken merak ettiğimiz birşey, gençlerin metinleri nasıl algıladıklarıydı. Özetle 30 maddelik bir listeyle iletişim kurabiliyor muyduk, yoksa katılımcıların konsantrasyonu kayboluyor ya da ilgileri dağılıyor muydu? Yürütölen dört grup çalışması sonrasında metnin iletilebilir olduğunda ikna olduk.

- Yanıtlamamız gereken bir başka soru da metni hangi sırayla sunmamız gerektiğiydi. 30 maddelik bir listede sıralamanın büyük bir önem taşıyabileceğini biliyorduk. Katılımcılar başlangıçta ısınmamış olabilirler, sona doğru sıkılabilirler, ilk sayılanlarda daha reaktif, daha sonrakilerde ise daha uzlaşmacı olabilirler. Sıralamanın etkisini ölçebilmek amacıyla farklı gruplarda maddelerin sıralamalarını değiştirerek çalışmayı yürüttük ve bu konudaki etkisinin sınırlı olduğunu gördük.
- Karşılaştığımız bir başka metodolojik sorun da bahsettiğimiz konuların soyutluğuydu. Eninde sonunda elimizdeki metin bir hukuk metniydi ve bazen hukukçuların bile metinlerle gerçekler arasında bağlantı kurmakta zorlandıklarını ve fikir ayrılıklarına düştüklerini biliyorduk. Dolayısıyla soyut maddeler listesinin somut örneklerle nasıl ilişkilendiğini de görmemiz gerekmektedir. Bu amaçla 10 kadar örnek hazırlayıp –bu örnekleri hazırlarken katılımcıların verdikleri örneklerden yola çıkmıştık- gençlerin bu örneklerin insan hakkı ihlali olup olmadığı konusundaki düşüncelerini de öğrenmek istedik. Böylelikle, mesaj somut bir şekilde önlerine geldiğinde nasıl algıladıklarını da görmüş olacaktık. Uygulama, bu yöntemi saha çalışmasında tekrarlamamız konusunda bizi cesaretlendirdi.

Kalitatif aşamanın tamamlanmasıyla soru formunun hazırlanma süreci başladı. Değerlendirmeye almaya karar verdiğimiz 30 maddeyi, hemen hemen İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer aldıkları biçimleriyle soru formuna koymayı ve araştırmaya katılanların bu haklardan haberdar olup olmadıklarını, bu hakka ülkemizde ne kadar saygı gösterildiği kanısında olduklarını ve bu hakkı ne kadar önemli bulduklarını sorduk. Her ne kadar bu yöntem soru formunu uzatıp deneklerin konsantrasyon kaybına uğramalarına yol açma riskine sahip olsa da, gerek grup tartışmaları gerekse de pilot uygulamalarımız soru formunun uzunluğunun denekleri negatif etkilemediği konusunda bizi ikna etti.

Kantitatif çalışma da iki ayrı araştırmadan oluşuyordu. Bunlardan birincisi araştırmacının esas hedef kitesini oluşturan 16-27 yaş diliminde yer alan gençleri

temsil edecek bir örnekleme, kırd ve kentte gerçekleştirildi. 29 Mart-8 Nisan tarihleri arasında, Türkiye'nin 12 ilinde bu çalışma yapıldı ve sonunda 1223 gençle görüşüldü. Araştırmanın ikinci aşaması ise, Türkiye genelini temsil eden bir örnekleme yürütüldü. Amacımız gençlerin insan hakları konusuna bakışıyla, Türk seçmeninin bakışı arasında anlamlı bir fark bulunup bulunmadığını gözlemlemektir. Çalışmanın bu aşamasının sonuçlarını da bu kitapta bulmaktasınız.

Kantitatif çalışmanın yapılması ve ilk sonuçların proje ekibine ve pilot olarak da Eskişehir'de gerçekleştirilen bir toplantıda gençlere sunulmasını takiben, ikinci bir kalitatif aşama yapıldı. Bu aşamanın amacı da gençlerin araştırma bulgularını nasıl karşıladıklarını anlamak, ayrıca da bu konuda alınabilecek aksiyonlar konusundaki düşüncelerini öğrenmektir. İkinci kalitatif aşamanın bulguları da bu kitapta yer almaktadır.

Yaklaşık iki ay süren kuramsal ve görgül çalışmanın sonuçlarını şu anda elinizde tuttuğunuz kitapta bulacaksınız. Proje ekibi olarak bu süreci değerlendirdiğimizde bilgi açısından başlangıç noktasından çok daha ileride olduğumuzu, "Gençliğin İnsan Haklarına Bakışı"nı öğrenirken, kendimize ve yaşam karşısındaki duruşumuza dair bir çok şey de öğrendiğimizi düşünüyoruz. Çalışma süresince yaptığımız metodolojik tercihler –ki her metodolojik tercihi "yanlış" olarak okumak mümkündür- daha önce pek fazla üzerinde çalışılmamış bir konuda, "keşfedici" çalışma yapmanın zorluklarını yenmeye yönelikti. Ne kadar başarılı olduğumuza bu çalışmanın değerlendiricileri olan sizler karar vereceksiniz. Yine de "araştırmacılık" adını verdiğimiz disiplinin en keyifli yanlarından biri de "bir sonraki araştırmada bunu böyle yapmayalım" diyebilmektir. Çünkü hem eleştiriler sonucunda birşeyler öğrenildiğini gösterir, hem de bir sonraki araştırmanın olacağını.